

מבט על, גיליון 560, 12 ביוני 2014

ההשלכות האסטרטגיות של התפוררות עיראק

עודד ערן ויואל גוז'נסקי

לנפילתן של ערים מרכזיות בעיראק לידי הקיצונים הסונים, המשתייכים לארגון הסוני "המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה", עשויות להיות השלכות שתחרוגנה מעבר לגבולותיה של מדינה זו. בעיראק עצמה תתחזק מגמת הפיצול בפועל של המדינה, תהליך שהחל עם נפילתו של משטר צדאם חוסיין בפלישה האמריקאית ב-2003. החבל העצמאי של כורדיסטן הוא עובדה מוגמרת שכל הגורמים האזוריים מכירים בה. ההשתלטות של גורמים סונים על אזורים במרכז עיראק יכולה, אם לא תיעצר, להביא להקמתו של חבל סוני עצמאי למחצה כאשר דרום עיראק תיפול כפרי בשל לידיה של איראן. במצב זה תהפוך עיראק ליצואנית טרור כאשר הארגונים השונים הפועלים בה ינצלו את חולשתה של סוריה להרחבת פעילותם במזרח התיכון.

למרבית האירונים, כל שכנותיה של עיראק וגם ארצות הברית נמצאות בקואליציה בלתי פורמלית כאשר לכל אחת מהן סיבות לדאגה ואולי אף לחרדה רבה לאור ההשלכות המידיות וארוכות הטווח של ההתפתחויות האחרונות האפשריות הזו. החלשת אחיזתו של הממשל העיראקי המרכזי בחלקי המדינה השונים משרתת אולי אינטרס איראני של הרחבת השפעתו ואפשרות של יצירת קשר יבשתי בשליטה איראנית עם סוריה וחזבאללה. אולם ניצחון זה של גורמים סונים שלא נשענו על סיוע איראני לא יראה בטהרן כהישג. האפשרות של נפילת ערים חשובות לשיעה כנגד וכרבלה לידי הארגון הסוני נראית בטהרן כחלום בלהות.

תורכיה תראה גם היא את ההתפתחויות בדאגה שכן ההשתלטות של גורמי טרור על שטחים בקרבת גבולותיה מגבירה את הדאגה מהיווצרות מרחב מדרום לה, המשתרע על פני חלקים מסוריה ועיראק, שיהווה מטרד ביטחוני אשר עלול ליצור מצבים שיאלצו את הממשל באנקרה לנקוט בפעולות צבאיות שמענה נמנע עד כה. תורכיה, על צביונה המוסלמי-סוני, תיאלץ לעקוב אחרי זליגה של גורמים המזוהים עם "המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה" לשטחה שלה.

ירדן גם היא צופה בחרדה בהתפתחויות בעיראק. מלחמת האזרחים בסוריה כבר הביאה למעלה ממיליון פליטים סורים למצוא מקלט בירדן. המלחמה בעיראק ב-2003 גרמה ליותר מחצי מיליון מאזרחי אותה מדינה לחצות את הגבול לירדן. חלקם אמנם חזר כעבור מספר שנים לעיראק אבל הפזורה העיראקית בירדן עדיין מונה יותר מרבע מיליון איש. היא תגדל ללא ספק בקרוב לאור הבריחה ההמונית שכבר החלה מן האזורים שנכבשו על ידי הארגון "המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה". אולם התפתחות זו היא רק חלק מהגורמים לחרדה בעמאן. גבולותיה של ירדן עם סוריה ועיראק יוצרים לחץ כבד על הצבא ומנגנוני הביטחון הירדניים. גם אם הפליטים מעיראק ישתמשו רק במעבר כראמה (היחיד בגבול המשותף) והפליטים מסוריה במעברי רמתא וג'אביר על הגבול עם סוריה – מבלי לנסות להבריח את הגבול – יתקשו גופים אלו לחסום לחלוטין את ההסתננות של תאים רדומים ואפילו פעילים לתוך שטח הממלכה. יש לציין שהמעבר בגבול עם עיראק נמצא במחוז אל-אנבר שבו היו לארגון "המדינה האסלאמית" הצלחות ניכרות מאז תחילת 2014. השלטון בירדן התמודד עד כה בהצלחה עם הסיכונים, שמקורם בבעיות הפנים, הפוליטיות והכלכליות. ההתפתחויות האחרונות בסוריה ובעיראק עלולות לשנות את האיוון הפנימי שנשמר עד כה.

מדינות המפרץ גם הן רואות בדאגה את ההתדרדרות הפנימית בעיראק וההתבססות הטריטוריאלית של ארגונים קיצוניים חסרי מחויבות כלשהיא למשטרים השמרניים, על אף היותם של אלו בעלי זיקה דתית סוניית. החלשת הממשל המרכזי בבגדאד, על אף היותו שיעי

בבסיסו, שתאפשר חופש פעולה גדול יותר בחלקו הצפוני של המפרץ, לא יכולה להתקבל אלא בדאגה במדינות המפרץ, המצויות ממילא במצוקה לאור התרופפות עניינה של ארצות הברית באזור. מוקדם להעריך את השלכות השתלטות ארגון "המדינה האסלאמית" על מתקני נפט מרכזיים בעיראק, כולל מתקני זיקוק; לאורך זמן – דבר זה עלול להשליך על היכולת לייצא נפט מעיראק, ובעקיפין – על יציבות מחירי האנרגיה.

באופן פרדוקסלי נוצרה מעין קואליציה של מדינות שיש להן עניין בחיסול התבססותה הטריטוריאלית של "המדינה האסלאמית" בעודה באיבה. בעיראק עצמה החל כבר שיתוף פעולה בין הכוח הצבאי הכורדי, "פשמרגה", עם הצבא העיראקי במטרה להדוף את ההתקדמות של כוחות "המדינה האסלאמית". השאלה המידית שתוצב לפתחה של ארצות הברית היא שאלת חימושו של הצבא העיראקי. כמויות הנשק, בחלקן הגדול מתוצרת ארצות הברית, שנפלו בימים האחרונים בידי כוחות הארגון מעלות סימן שאלה גדול בדבר הסיכון הכרוך בחימוש הצבא העיראקי או המורדים "הטובים" בסוריה בנשק מתקדם.

בנאומו בווסט פוינט ב-28 במאי 2014 התייחס נשיא ארצות הברית אובמה ארוכות לשאלת הלחימה במה שהוא כינה כ-טרור שמקורו לא באל-קאעידה אלא בארגונים נספחים לאל-קאעידה ולא תחת שליטתו הריכוזית של ארגון זה. אובמה שלא שלל בנאומו זה את האפשרות של פעולה חד-צדדית אמריקאית אם ביטחון בני בריתה יועמד בסכנה, ויצר את התחושה שבמקרה כמו זה המתפתח בעיראק, הוא יעדיף לפעול עם שותפות נוספות. ארגון "המדינה האסלאמית" זכה להתייחסות נרחבת בנאומה של עוזרת מזכיר המדינה האמריקאית לענייני המזרח התיכון, אן פטרסון, בנאומה בפורום ארצות הברית – העולם המוסלמי בקטאר ב-9 ביוני 2014: "אני מאמינה שאנו יכולים לעשות הרבה יחדיו, להכיל ולהדוף את האיום שמציבה "המדינה האסלאמית" בעיראק וסוריה" והשאיפות בלבנט לכונן מדינת טרור במערב עיראק ומזרח סוריה", אמרה. היא הוסיפה, כי ארצות הברית ומדינות האזור צריכות לפעול ביחד, להתגבר על חילוקי דעות ולמצוא פתרונות ברי קיימא לאיום הזה.

ארצות הברית תצטרך לקחת את תפקיד המוביל אבל קודם לכן היא תזדקק לקבל כמה החלטות באשר להגיון של חימוש צבא עיראק בנשק מתקדם. שאלה קשה מקטגוריה שונה לחלוטין קשורה למקומה של איראן בחשיבה על הדרכים להתמודד עם המצב החדש בעיראק. איראן עלולה לנסות ולחבל במאמץ המשותף אם היא לא תשולב בו בדרך כלשהיא ומאידך, תראה עצמה ראויה לתמורה במישור הגרעין ולפחות בכל מה שקשור להקלה בסנקציות. שיתופה של איראן, בלא קשר להתנהלותה בסוריה ושיתוף הפעולה ההדוק שלה עם חזבאללה נראה כבלתי אפשרי וברור שמכול נקודת מבט ההתייחסות לאיראן בהקשר לעיראק כרוכה בבעיות רבות. שאלה מעניינת היא האם הנושא עלה במגעים הבילטרליים שניהלו ארצות הברית ואיראן לפני ימים ספורים או ששיחות אלו עסקו אך ורק בנושא הגרעיני. גם יחסן של מדינות המפרץ לסוגיה זו לא ברור אף כי יתכן שהן תיראנה בסוגיה העיראקית הזדמנות נוספת לבחון את היכולת לפתח דף חדש ביחסים עם איראן.

ההישגים של "המדינה האסלאמית" בעיראק וסוריה" הם ציון דרך בתולדות המזרח התיכון על אף שהם אינם בחזקת תקדים מוחלט. קדמו להם הצלחת חזבאללה להפוך לכוח פוליטי מוביל בלבנון והשתלטות חמאס על עזה. הסכנה שהישגים אלה יהפכו למצב של קבע נהירה לכל המעורבים הישירים וגם לארצות הברית. בשל כך, יש חשש כי הישגים אלו יהפכו לניצחונות פירוס, שכן אם אכן תתגייסנה מדינות האזור, בהובלה אמריקאית, למאבק בארגון "המדינה האסלאמית" גם לוחמיו הקנאים ביותר יתקשו לעמד כנגד מה שיוטל למערכה נגדם הן מבחינת טיב הנשק והן מבחינת הצעדים שיופעלו כדי לקטע את צינורות האספקה של ארגון זה. לישראל יש כמובן עניין רב בהצלחת המאבק נגד התבססות "המדינה האסלאמית" באזור כלשהוא במזרח התיכון. גם אם המאמץ של ארגון זה אינו מופנה בשלב זה כנגד ישראל, אין ספק באשר לכוונות מנהיגי ארגון זה והתבססותו הטריטוריאלית והאחרת מהווה איום ביטחוני פוטנציאלי על ישראל.